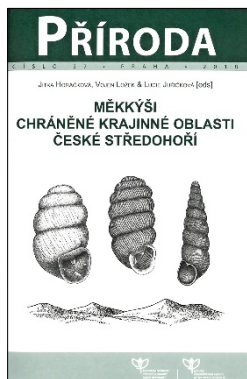

Měkkýši chráněné krajinné oblasti České středohoří

Horáčková J., Ložek V. & Juříčková L. [eds.] (2018): Měkkýši chráněné krajinné oblasti České středohoří. – Příroda, Praha, 37: 3–516 + 1 mappa. ISBN 978-80-7620-033-3, ISSN 1211-3603 (brožováno).

Novodobá česká malakologická škola, vzešlá z dlouholeté práce nedávno zemřelého Vojena Ložka i jeho žáků, publikuje už řadu let větší i menší regionální studie, které podstatně rozšiřují naše znalosti o malakofauně různých částí České republiky. Díky ekologickému přesahu těchto prací se navíc dozvídáme nejen o současné faunistice a rozšíření měkkýšů (Mollusca) – tedy specifické skupiny bezobratlých, kterou by většina z nás asi jinak přešla bez povšimnutí, ale také o základních ekologických a ochranných hodnotách různých území České republiky. V tomto duchu vyšla v roce 2018 také rozsáhlá publikace s prostým názvem Měkkýši chráněné krajinné oblasti České středohoří.

Zde musím upozornit na jednu zásadní věc z hlediska uživatele publikace. Autorský výsledek lze získat ve dvou variantách: v menší tištěné verzi na 516 stranách¹, která vyšla v nákladu 400 výtisků, a v podstatně rozsáhlejší digitální verzi na 1255 stranách (tedy v téměř dvouapůlnásobném rozsahu!), která byla původním podkladem pro tisk celé práce². Naštěstí se obě varianty neliší v obsahu základních dat a jejich zhodnocení. K redukované tištěné verzi se vztahují i níže uvedená čísla stran jednotlivých částí publikace.

Přestože byla recenzovaná práce vydána jako jedno z čísel zavedeného vědeckého časopisu státní ochrany přírody, jde vlastně o první komplexní a detailní kritickou monografii měkkýšů a jejich rozšíření v Českém středohoří. Ačkoliv to z názvu jednoznačně neplyne, hned zpočátku je třeba uvést, že tato práce je věnována recentně a historicky žijící malakofauně tohoto rozsáhlého území. Neklade si tedy za cíl zhodnotit prehistorické nálezy konchylí či dokonce kvartérní vývoj malakofauny (jinak nesporně zajímavý). Tím spíše se tato práce nezabývá rekonstrukcí změn přírody Českého středohoří v kvartéru. (Stručně shrnutí této problematiky a dlouholetých bádání ale najdeme v úvodní části publikace, a to v přehledu vývoje v nejmladší geologické minulosti.) Hodnota recenzované publikace je přesto v mnoha ohledech mimořádná.

Připomeňme, že chráněná krajinná oblast České středohoří (dále jen CHKO ČS) je naší druhou nejrozsáhlejší chráněnou krajinnou oblastí (má rozlohu plných 1070 km² a její největší úhlopříčná délka je 71 km), přičemž je současně suverénně nejlidnatějším velkoplošným chráněným územím v České republice. Navíc je geologicky, geomorfologicky i biologicky mimořádně rozmanitá. To se promítá i v obrovské nabídce stanovišť, a tím i druhové diverzitě bezobratlých, včetně měkkýšů. Proběhly zde klíčové výzkumy a objevy z hlediska petrografie, botaniky, zoologie, regionální biogeografie a mnoha dalších biologických oborů, díky čemuž máme k dispozici obrovské množství nálezových údajů k různým organismům. U většiny zmíněných oborů však na komplexní shrnutí a zhodnocení dat zatím teprve čekáme. Překonat tento závažný nedostatek u měkkýšů se pokusil malý kolektiv, v němž měli

¹ Lze ji také volně stáhnout v PDF na webové adrese <https://priroda.nature.cz/index.php/priroda/article/view/23/47>.

² Tuto plnou verzi lze volně stáhnout, a to na internetové adrese <https://web.archive.org/web/20220303220203/http://www.ochranaprirody.cz/res/archive/064/070057.pdf?seek=1569925646>. Nabízím ji také jakémukoliv zájemci k bezplatnému zaslání elektronickou poštou.

klíčovou roli Jitka Horáčková, Vojen Ložek a Lucie Juříčková, tedy jedni z našich nejvýznamnějších malakologů.

Autoři se snažili podchytit veškeré relevantní údaje o rozšíření měkkýšů v území CHKO ČS, a to z období od konce 19. století až do současnosti. Shromáždili tak mimořádně velké množství faunistických údajů (přesně 14.793!) z celkem 1.191 lokalit. Data pocházejí jak z autorských terénních záznamů a sběrů, tak z literárních údajů i revidovaných dokladů ze soukromých i veřejných zoologických sbírek (především muzejních). Díky tomu se podařilo uvést na pravou míru více determináčních omylů a nesrovnalostí, které byly publikovány dříve (především v rozsáhlé práci Ivo Flasara „Die Gastropoden Nordwestböhmens und ihre Verbreitung“, vyšlé roku 1998 v německém malakologickém periodiku *Heldia*). Kriticky připravený datový soubor podstatně doplnily údaje řady malakologů z cíleně vybraných terénních exkurzí konaných při Malakologických dnech v letech 2009, 2011 a 2012 a samozřejmě také aktuální nálezy mladší generace malakologů a jejich studentů. Stojí za zmínku, že využita byla i dosud nepublikovaná data z více než sedmdesátileté terénní činnosti Vojena Ložka, stejně jako Bohdana Zvariče – dalšího významného malakologa působícího v severozápadních Čechách.

Po nezbytném úvodu jsou charakterizovány přírodní poměry Českého středohoří (strany 8–16), následuje shrnutí vývoje přírody tohoto území v nejmladší geologické minulosti, tedy v kvartéru (strany 17–27) a kapitola popisující zdejší hlavní biotopy (strany 28–54). Jen rámcově je popsána historie malakologického výzkumu ve zkoumaném území (strany 55–56). Stručně a přehledně je popsána metodika vzniku celé práce a podkladové faunistické materiály (strany 57–65), přičemž tyto jsou zde rovnou kriticky zhodnoceny.

Přehled dílčích studovaných lokalit (strany 66–121) je rozdělen mezi jednotlivé fytogeografické okresy a podokresy podle dosud vydávané Květeny České republiky. S ohledem na souvztažnost flóry, vegetace, klimatu a malakofauny a zároveň na nemalou vypovídací hodnotu tohoto členění území Českého středohoří je to logické. (Odpovídá to ostatně i řadě dříve publikovaných prací o měkkýších České republiky a jejich postavení v naší přírodě, zejména od Vojena Ložka).

Systematický přehled měkkýšů podle jednotlivých tříd a čeledí, které byly nalezeny v CHKO ČS, najdeme na stranách 122–127. Druhy v území vymřelé jsou zvláště označeny. Rozšíření nalezených druhů měkkýšů, tedy hlavní část knihy, zabírá plně dvě třetiny rozsahu publikace (strany 128–450). U každého zjištěného druhu je uvedeno odborné jméno, petitem pak jeho případná synonymika, české jméno a vazba na určité skupiny biotopů (stepní, lesní, vodní). Vždy je připojena mapka bodového rozšíření v území, a to s rozlišením starších historických údajů (do roku 1950), novějších až současných údajů (po tomto roce) a vyznačením lokalit, na nich druh vyhynul. Bohužel, tyto mapky jsou maličké, a jednotlivé body si v geografickém podkladu říční sítě a větších sídel uvnitř CHKO ČS může alespoň zhruba lokalizovat jen její dobrý znalec. Celé toto území o uhlopříčce 71 km je totiž vtěsnáno do plošky 5,8 × 3,8 cm; mapky jsou tedy v měřítku zhruba 1 : 1.060.000! (Právě ve velikosti zobrazení map je jeden z nejnápadnějších rozdílů mezi tištěnou a původně připravenou verzí publikace. Další podstatný rozdíl je v tom, že v původní plné verzi publikace je u každého taxonu uveden úplný výčet všech zjištěných lokalit, včetně přesného popisu a odkazu na příslušný zdroj dat. V tištěné redukované verzi je pouze výčet nic neříkajících čísel odkazujících na lokality v jejich celkovém přehledu, takže lze získat jen rámcovou představu o rozšíření konkrétního taxonu z titěrně hustě či řídko puntíkované mapky.)

Rozšíření jednotlivých druhů však není jediné shrnutí získaných dat, které zde najdeme. Vedle informace o frekvenci a případně i o vývoji populace v území to je výčet stanovišť (např. lužní lesy, zastíněné vlhké skály, hradní zříceniny, hřbitovy, lomy...). V důležitých případech jsou u některých druhů zmíněny i morfologické odchylky nebo informace, že je potřeba určitou lokální morfologicky

odlišnou populaci dále zkoumat. U souborných přehledů údajů k jednotlivým druhům (zejména zoogeograficky zvlášť významným) autoři výslovně upozornili také na možnosti záměny s podobnými druhy či uvedli významné starší mylné údaje, odhalené již zmíněnými revizemi dokladových sběrů. Pro botaniky jsou zajímavé konkrétní novodobé datované údaje o výskytu některých druhů rostlin. I když jde obvykle o běžnější taxony, bude vhodné je využít např. pro plánovaný atlas rozšíření cévnatých rostlin České republiky.

Za systematickým přehledem druhů měkkýšů následuje sumarizace faunistických výsledků (strany 451–493). Právě tato kapitola má klíčový přínos pro biologie působící v CHKO ČS a především pro ochranářskou odbornou veřejnost.

Celkem bylo v CHKO ČS zjištěno 164 druhů měkkýšů z celkových 250, které jsou známe v České republice (tedy plně dvě třetiny naší malakofauny!). To odpovídá dosavadním poznatkům o zdejší mimořádné geodiverzitě i biodiverzitě dalších skupin organismů. 32 druhů měkkýšů je významných z pohledu ochrany přírody, a to převážně v nižších kategoriích podle aktuálního celorepublikového červeného seznamu. Podle autorů publikace ale již 4 druhy v Českém středohoří vymřely. V publikaci se také dozvíme, jak pěkně rovnoměrně jsou zastoupeny ve zkoumaném území jednotlivé ekologické skupiny měkkýšů: přibližně třetinu tvoří druhy lesní, další třetinu vodní a zbývající třetinu pak druhy otevřených stanovišť, stepí, skal a druhy euryvalentní. Podíl jednotlivých skupin na celkové druhové diverzitě je nápadně podobný podílu těchto skupin v celých Čechách, jak pěkně ukazuje kruhový diagram na obrázku číslo 48 (strana 452).

Ale abychom neopominuli uvést i určité nedostatky recenzované práce. Především mi připadá, že paperbackové vydání takové monografie o 516 stranách (neřku-li dokonce na původně plánovaných 1255) je prostě nevhodné. Mám vážnou pochybnost, že opakované (tím spíše častější) používání knížka prostě nevydrží. Stejně tak jsem se už při jejím prvním prolístování zhrozil z otřesné kvality tiskového provedení fotografického doprovodu. Ať už jde o ilustrační záběry přírodního prostředí Českého středohoří v úvodu nebo o přetištěné fotografie vybraných zjištěných druhů a jejich ulit či stanovišť, které najdeme v závěru celé práce, je jasné, že výsledek tisku těžce pokulhává za jejich předlohami. Na tom může snad mít podíl i to, že podkladový papír není příliš kvalitní. Vydavatel (AOPK ČR) chtěl zjevně ušetřit; troufám si ale říct, že tady bohužel sáhl vedle. Snaha snížit náklady na tisk se bohužel projevila i jinde v práci. Kromě už zmíněných neúměrně zmenšených map rozšíření jednotlivých druhů je to zjevné například v souhrnu faunistických výsledků, kde je velikost písma u grafů a diagramů velmi nerovnoměrná (viz např. velikost zobrazení obrázků č. 48 a 49 se sotva čitelnými legendami na stranách 451–452 ve srovnání s obrázky/grafy následujícími). To jsou ale výtky patřící vydavateli díla.

Co se týče obsahové stránky práce (především kvality a úplného využití dostupných údajů a jejich zhodnocení), mohu ji těžko objektivně posoudit, jsa především botanikem s mírným odborným přesahem (bohužel ne do malakologie) a střední znalostí Českého středohoří. Z mého pohledu ale byla snaha editorů a autorů díla úspěšná. Přesto bych rozhodně v publikaci uvítal dostatečně velkou mapu s podrobně zanesenými čísly studovaných lokalit, která by byla vytištěna v samostatné volné příloze. (Ideální by pak bylo vyznačené lokality barevně odlišit podle stáří údajů či významnosti lokalit z pohledu zoogeografie či ochrany přírody). Její absence vynikne zvlášť, když je součástí publikace volně vložená geologická mapa celého území CHKO ČS oboustranně tištěná ve formátu A2 – podotýkám, že v ní nenajdeme žádnou ze zkoumaných lokalit. (Ta je pro terénního malakologa jistě důležitá, ale ve srovnání s chybějící mapou území méně významná.) Využití potenciálu aplikací GIS, soustavně používaných a podporovaných státní ochranou přírody, se zde přímo nabízí. Dohledat jednotlivé lokality totiž sice není díky dobrým a přehledným hlavičkovým datům problém, jeden pohled do mapy by při prostém pročítání textu ale přinesl daleko více informací a čtenář by se orientoval i rychleji.

Sečteno, podtrženo: snaha systematicky prozkoumat České středohoří z pohledu jednoho biologického oboru a připravit ucelenou kritickou publikaci je mimořádně cenná. Autorskému kolektivu je tedy na místě poděkovat – tím spíše, že výsledek tak rozsáhlé intenzivní mnohaleté práce spatřil světlo světa v době, kdy u nemála českých vědců převládala touha poznávat exotické končiny světa před soustavným a podrobným zkoumáním domácího území. Výjimečnou hodnotu publikace ostatně potvrdilo vedení Univerzity Karlovy v roce 2020 udělením 4. – 5. ceny (z celkem 75 tehdy oceněných prací) v pravidelné soutěži vysoce kvalitních vědeckých monografií vzniklých v této instituci, která byla nazvána prostě „Monografie 2020“. (Na druhou stranu se obávám, že v současných podmínkách scientometrie nebudou autoři domácí vědeckou komunitou za tento počín nikdy fakticky dostatečně oceněni – a možná, že si spíše trochu uškodili, protože skutečně jde o regionální monografii, navíc psanou v češtině.)

Tuto práci by si měli přečíst – nejlépe opakovaně a následně se k ní vracet – nejen malakologové, ale také botanici, biogeografové, paleoekologové i úředníci zodpovědní za zachování naší přírody. A recenzované dílo je návodné také pro ty, kdož zvažují komplexní zpracování nějakého rozsáhlého a bohatého území v České republice z pohledu určitého přírodovědného oboru. Publikace, která na první pohled vybočuje z řady podobných monografií spíše tloušťkou hřbetu, v sobě totiž skrývá krom obrovského množství dat také neocenitelnou ukázkou toho, jak lze v malém kolektivu a poměrně jednoduchými prostředky vytvořit regionální monografii, která je a určitě bude dlouhodobě přínosná pro řadu základních i aplikovaných přírodovědných oborů i pro státní ochranu přírody. Na tom nic nemění, že jsou k tomu vždy zapotřebí nezanedbatelné znalosti a terénní zkušenost.

A ještě poznámku na závěr: asi rok od vzniku posuzované monografie jsem se porozhlédl po případné recenzi. Byl jsem však překvapen, že tuto publikaci dosud nikdo nezhodnotil – a pokud jsem si mohl všimnout, nestalo se tak dosud. (Např. v časopise Ochrana přírody, populárně naučném periodiku téhož vydavatele, nevyšla k recenzované publikaci ani anotace.) Překvapuje mě, že tak komplexní práce, významná obsahově i metodicky, zůstala dosud bez povšimnutí recenzentů. Může být totiž pro další takové monografie vzorem jak pro vědecky poctivé uchopení tématu, mimořádný rozsah zveřejněných (!) dat i pro jejich přehledné zpracování.

Jsem přesvědčený, že hodnota této komplexní mnohaleté práce o měkkýších Českého středohoří časem ještě poroste – a to nejen mezi zoology a zoogeografy. Zároveň jsem rád, že editoři a autorský kolektiv nepodlehli původnímu záměru vydat celou práci ke 40. výročí vzniku CHKO ČS, tedy o celé 2 roky dříve, a dotáhli svou práci do zdařilého výsledku. Patří jim poděkování za to, že dovedli v krátkém čase připravit kritické, rozsáhlé a obsahově velmi významné dílo, které vědecky a téměř vyčerpávajícím způsobem podchytilo skutečný stav malakofauny v jednom z jejích nejvýznamnějších území v České republice. Tato práce má zároveň důležitý přínos pro budoucí atlas rozšíření našich měkkýšů. Přál bych si, aby recenzované dílo našich předních malakologů inspirovalo další přírodovědce v ostatních koutech naší země a abychom podobně kvalitních monografií v dohledné době měli v ruce více.

Vít Joza